

**«МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ»
РЕКТОРА АКАДЕМІЇ СЕРЕДИНИ XVIII ст.
(на прикладі архімандрита Сильвестра Ляскоронського)²**

У статті реконструюється та пояснюється матеріальне оточення одного з представників церковних інтелектуалів середини XVIII ст.-ректора Києво-Могилянської академії.

Обґрунтовувати необхідність «уречевлення» історії немає потреби - дослідження матеріального світу на макро- та мікрорівнях посідає важливе місце серед різних напрямків історичних студій. Побут допомагає вивчити як особисті характеристики героя дослідження, так і його місце у соціумі. Звернення до розгляду «матеріального світу» ректорів Київської академії XVIII ст. цікаве й тим, що дає змогу детальніше та конкретніше поглянути і на тогочасну інтелектуальну еліту й церковних діячів не останнього рангу, і на ченців-настоятелів одного з ієрархічно найвищих монастирів Київської митрополії.

Втім, не ставитиму обсяжного завдання детальної всебічної характеристики певної соціальної мікрогрупи XVIII ст.- для цього необхідно вивчити побут багатьох (якщо не всіх) ректорів Могилянської академії. Моя мета простіша - реконструювати, пояснити та «вписати» у ширший соціальний контекст матеріальне оточення лише одного з них - Сильвестра Ляскоронського². Герой обраний не випадково. Цьому сприяв, поперше, джерельний фактор: зберігся не лише посмертний реєстр майна ректора, а й низка інших документів про Сильвестра Ляскоронського. По-друге, особа архімандрита Сильвестра певною мірою надається до, так би мовити, чистого експерименту: ректорство в Київській академії та настоятельство у Братському монастирі стали для Ляскоронського останніми кар'єрни-

ми досягненнями, що позбавляє від необхідності «знімати» зайві нашарування з реєстру його майна, який міг збільшуватися у разі подальшого ієрархічного просування.

Зауважу, що приклад «матеріального оточення» Сильвестра Ляскоронського не є показовим виключно для ректорів Київської академії. Вочевидь, справедливіше вести мову радше про ченця-інтелектуала середини XVIII ст., адже кожен вихованець «школи» богослов'я Могилянської академії, що постригався, був потенційним кандидатом у ректори *alma mater* чи іншого подібного навчального закладу.

Ректорський костюм

Склад ректорського костюма зумовлювався найперше належністю його власника до чернецого чину, ієрейським ступенем священства та ігуменським, а з 1732 року - архімандритим саноном достойників, котрі керували Академією, що в сукупності визначали їхній статус у соціальній ієрархії. Вже потім на кількість та якість його гардероба могли впливати фінансова спроможність та естетичні смаки.

Головним елементом костюма Сильвестра Ляскоронського була ряса - посмертний реєстр його речей згадує чотири штуки із шовкових тканин (див. додаток 1). Цікаво, що у переліку немає жодних відомостей про нижній натільний одяг

¹ Автор широ вдячний Олексію Сокирку за цінні поради, надані під час підготовки статті, та учасникам міждисциплінарного методологічного семінару при Товаристві дослідників Центрально-Східної Європи під керівництвом професора Наталі Яковско, на засіданні якого виголошувалася одноіменна доповідь, за слушні міркування та критичні зауваження.

² Вихованець, а опісля викладач (до риторики) Київської академії, Сильвестр став ректором у 1746 р. після віденського ігуменства. Внаслідок конфлікту з митрополитом Тимофієм (Щербаськи.ч) архімандрита спочатку відсторонили від управління Академією та монастирем (1751 р.), а в 1752 р. перевели на проживання у Видубицьку обитель (Петров Н. И. Введение // Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии / Под ред. Петрова Н. И.- Отделение II (1721-1795 гг.).- Т. П.- К., 1905 (далі - Акты и документы).— С. XXIV). Там колишній ректор і помер 8 травня 1754 р., лише за два дні по тому, як дав згоду на посідання настоятельства у Гамаліївському монастирі. Архімандриту шапку та хрест Сильвестру дозволили носити двома місяцями раніше (Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі - ЦДАК України).- Ф. 127.— Оп. 1024.- Спр. 873.- Арк. 6, 93 зв., 95; Ф. 130- Оп. 1.- Спр. 19.- Арк. 21 зв.). Про ректорство Ляскоронського відомо мало, однак знаємо про результати його настоятельства. Наступник архімандрита повідомляв архієреєві про борг обителі різним людям сумою до 500 рублів, який стався через несконтролювання Сильвестром підлеглих ченців, що відали господарським та економічним функціонуванням обителі (Там само.- Ф. 127.- Оп. 147.- Спр. 35- Арк. 18 зв.-19; Оп. 1024.- Спр. 873.- Арк. 11).

архімандрита. Традиційно ряса, що слугує верхнім вбранням, одягається на підрясник - нижній одяг чорного для монахів кольору³. Якщо відкинути припущення про наявність лише одного підрясника, що постійно носився, то з високим ступенем вірогідності можна твердити про невикористання тогочасним чернецтвом цього типу вбрання духовенства. Принаймні інші описи майна настоятелів - архімандрита Київського Кирилівського монастиря Кирила (1783р.) та «началника» Китаївської пустині Києво-Печерської лаври Ігнатія (1753 р.) — їх не фіксують⁴. На таку думку наштотує й те, що речі архімандрита Кирила реєструвалися не після поховання власника (відтак відпадала потреба зазначити погребальний одяг), а перераховувалися в заповіті (отже, згадувалися всі). Більше того, настоятель навіть обумовлював, у чому його слід поховати: волосяній сорочці, рясі, ремінному поясі, кафтані, підкапку, клобуці та мантиї⁵. Києво-печерський архімандрит Зосима Валькевич, перелічуючи у тестаменті, щоправда, досить загально, елементи свого гардероба, теж не згадує підрясника («собственное ж мое разное одяние, как то шуби, ряси, кафтаны, билью и книги...»)⁶. Доречність припущення про невикористання такого вбрання можна також аргументувати, опираючись на сам Чин прийняття ангельського образу: під час його здійснення бажаючий чернецтва не облачається у підрясник⁷.

У архімандрита Кирила натільним одягом була волосяниця. Натомість ректорський гардероб, згідно із посмертним описом, не включав жодної сорочки. Згаданий реєстр пожитків київського настоятеля Ігнатія теж не містить інформації про такий вид одягу. Відтак залишається два припущення: про один екземпляр, який одягався на тіло покійного, або про непослугування цим вбранням. На користь першого припущення свідчить те, що у кирилівського настоятеля Кирила, який мав значно більше майна, ніж Сильвестр Ляскоронський, та готівки, що її ви-

стачило пороздавати всім родичам, київському духовенству, в монастирі Київської єпархії на поминання, убогим та ув'язненим після смерті (всього 1200 рублів), мав лише дві сорочки, в одній з яких заповідав себе поховати⁸.

За відсутності підрясника його функції могла виконувати й ряса. Остання, як відомо, має два основних покрої, один з яких відрізняється від підрясника лише довгим та розширеним донизу рукавом. Існують також ряси у вигляді демісезонного чи зимового пальта⁹. Опис майна Сильвестра Ляскоронського та інші подібні реєстри підтверджують побутування в середовищі українського духовенства XVIII ст., зокрема й чорного, двох типів цього щоденного облачення. У ректорському гардеробі роль зимового вбрання могла виконувати завойчата ряса (див. додаток 1). Аналогічний утеплений одяг «под футром», підшитий лисячими завойками, зафіксований серед рухомого майна стародубського протопіпа Федора Підгурського¹⁰.

Інше верхнє вбрання, яким користувався Сильвестр Ляскоронський, — кафтан (див. додаток 1). Поверх нього чи утепленої ряси в холодну пору року могла одягатися шуба - додатковий верхній одяг, що ним послуговувалися заможні верстви українського соціуму XVIII ст. У переліку ректорського вбрання не зустрічається слово «шуба», хоча воно, звісно ж, побутувало на той час¹¹. Утім, зафіксовані «вовки» та «лиси» можна ідентифікувати якраз із цим видом верхнього одягу (хоча й не обов'язково), оскільки про них зазначено, що покриті тканиною (див. додаток 1). Окрім того, обидва хутра - і вовче, і лисяче - використовувалися для виготовлення шуб.

Ще одним елементом зимового костюма київського ректора середини XVIII ст., що мав оберегати від холоду руки, був «рукавець» (див. додаток 1).

У гардеробі братського архімандрита також був пояс. Ще від найдавнішого періоду існування чернецтва мантийні монахи підперезувалися

³ Настольная книга священнослужителя.-М., 2001.-Т. 4 (далі - Настольная книга).-С. ПО. У XVIII ст. в ужитку були, окрім чорних (як, зокрема, у Сильвестра Ляскоронського), ще й темно-вишневі чернечі ряси (див., наприклад: ЦДІАК України.- Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр.2691.- Арк.4).

⁴ Там само.- Арк. 2-5 зв.; Ф. 128.- Оп. 2 мон.- Спр. 24.- Арк. 3-4. Для порівняння вибрано «контрастні» реєстри - багатший та більший за ректорський кирилівського архімандрита Кирила та менший київського настоятеля Ігнатія.

⁵ Там само.- Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр. 2691.- Арк. 4-4 зв.

⁶ Там само.- Ф. 128.- Оп. 1 грам.- Спр. 74.- Арк. 1 зв.

⁷ В одному з рукописних Чинів 1737 р. вказується, що повне облачення мантийного монаха (хітон, параман, хрести наперсний та ручний, ряса, пояс, мантия, підкапок, камілавка, сандалі, вервиця, запалена свічка) покладається на одягненого лише у волосяницю (що потім виконує роль хітона) кандидата (див.: Там само.- Ф. 739.- Оп. 1.- Спр. 55.- Арк. 145-155).

⁸ Там само.- Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр. 2691.- Арк. 2-5 зв.

⁹ Настольная книга.- С. 110-111.

¹⁰ Бытовая малорусская обстановка в документах XVII—XVIII ст. // Киевская старина (далі — КС).- 1887.— № 10.-С. 351-352.

¹¹ Див., наприклад, вже згадуваний реєстр речей київського «началника» Ігнатія: ЦДІАК України.- Ф. 128.- Оп. 2 мон.- Спр. 24.- Арк. 3-4.

під рясою шкіряним ремнем на знак умертвіння плоті¹². Вище згадувалося, що такий елемент костюма фігурує у заповіті кирилівського настоятеля. Однак у Сильвестра Ляскоронського зафіксований не монаший пояс, на що вказує і його колір (зелений), і матеріал («напівшалевий»). Будучи мантийним ченцем, ректор теж мусив мати такий необхідний елемент іночого облачення, як ремінь. Найвірогідніше, що чорний шкіряний пояс одягли на померлого Сильвестра, позаяк тіло ченця хорониться в одязі, що відповідає його образу¹³. Цим також можна пояснити відсутність в описі інших необхідних елементів облачення мантийного інока. Теоретично у реєстрі майна Ляскоронського може згадуватися пояс, що є частиною богослужбового іерейського облачення. Під час богослужінь він, стягуючи підризник, дозволяє безперешкодно священнодіяти, йому також надається сакральне значення готовності здійснювати служіння¹⁴. І матеріал, і колір ректорського пояса відповідали такому самому богослужбовому одягу. Проте останній, як правило, має зберігатися у ризниці серед облачення для священнодіяння, а не в келії. Описи ризничних речей, до речі, фіксують їх в окремих рубриках «Поясы»¹⁵.

Найвірогідніше, що у реєстрі речей Сильвестра Ляскоронського зафіксовано звичайний поширений елемент українського чоловічого костюма. Як відомо, свити (а кафтан був одним з її варіантів) підперезувалися, а пояси виготовлялися різноманітних кольорів¹⁶.

Ні в ректора Сильвестра, ні у настоятелів Кирила та Ігнатія в описах речей не згадано штанів та взуття. Перші, вірогідно, не використовувалися монахами. Однак відомо про вживання ченцями «чулків»¹⁷ («исподней, вязеной долгой обуви» за Далем¹⁸), що захищали ноги від холоду під рясою. Очевидно, ректор носив, швидше за все, чоботи, що вважаються найпростійшим для священнослужителів усіх ступенів та ченців взуттям¹⁹, та були на той час пристойними для людини такого «рангу». Відсутність у реєстрі майна згадки про взуття дозволяє висунути версію про володіння однією парою.

Ще одним елементом ректорського костюма, наявність якого зумовлювалася в першу чергу священничим ступенем (хоча, цілком можливо, у поєднанні з архимандричим саном), були два нагрудні хрести. На те, що це саме хрести священника, які є символами слугителя Ісуса Христа та пастирської опіки про душі вірних, вказує їх матеріал. Іерейські хрести, що носяться на ланцюжках, виготовляються якраз срібнопозолоченими, як і у випадку Сильвестра Ляскоронського²⁰.

Найзагадковішим із внесених у реєстр елементів ректорського костюма, наявність якого ставить більше запитань, ніж відсутність підрячника, є клубок білого кольору. Монахи носять лише чорні головні убори, білий клубок одягають тільки митрополити та патріархи. Поява цього елемента костюма владик саме білого кольору стала предметом окремої русько-візантійської легенди про передачу духовної влади з Риму в Константинополь, а звідти - у Новгород, руську редакцію якої датують другою половиною XIV ст. У легенді оповідається, що цареві Константину уві сні з'явилися апостоли Петро та Павло і показали, як пошити клубок для папи на знак його церковного главенства. Римські архієреї забули з часом про благочестиве життя і мусили переслати головний убір у Царгород. Опісля Патріарху уві сні з'явився юнак та звелів відправити білий клубок у Великий Новгород архієпископу Василю. В XVI ст. аналогічний убір стали носити московські митрополити, а згодом - патріархи. У XVII ст. це право поширили на всіх митрополитів²¹.

Чому ж білий головний убір значиться серед речей Сильвестра Ляскоронського? Говорити про випадковість навряд чи виправдано, адже такий клубок був абсолютно зайвим у архимандрита. Очевидно, відповідь слід шукати у розгляді питання із площини «солдатських мрій стати генералом»: чи амбітний ректор заздалегідь припас елемент митрополичого облачення, сподіваючись кар'єрного зростання? Якщо брати до уваги сприятливе юридичне поле у першій половині XVIII ст., практику осадження архієрейських ка-

¹² Христианство. Энциклопедический словарь (далі - Христианство).— М., 1995.- Т. 2 (Л-С).— С. 147-148.

¹³ Настольная книга.- С. 460.

¹⁴ Христианство.- М., 1995.- Т. 2 (Л-С).- С. 379.

¹⁵ Див., наприклад, один з таких описів ризниці Братського монастиря 1786 р.: Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі - ІР НБУВ).- Ф. 160- Спр. 844- Арк. 39 зв.-40.

¹⁶ Калашикова Н. М. Одежда украинцев XVI—XVIII вв. // Древняя одежда народов Восточной Европы (Материалы к историко-этнографическому атласу).- М., 1986.- С. 117.

¹⁷ Див., наприклад: ЦДІАК України.- Ф. 130- Оп. 2- Спр. 598 а.- Арк. 2.

¹⁸ Даль И. Толковый словарь живого великорусского языка.- М., 1991.- Т. 4 (Р-Х).— С. 614.

¹⁹ Настольная книга.- С. 117.

²⁰ ЦДІАК України.- Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр. 873.- Арк. 4; Настольная книга.- С. 118.

²¹ Христианство.- М., 1993.- Т. 1 (А-К).- С. 19.

тедр у Російській імперії українцями²², вихованцями Могиллянської академії, рівень освіти Сильвестра Ляскоронського та його типу «кар'єру», настоятельство у Братській обителі²³, то логічно припустити можливість єпископської хіротонії ректора. Таким чином, зовнішні чинники могли «підігравати» амбіції настоятеля Сильвестра. Поведінка київських архимандритів, його сучасників, засвідчує, що вони акцептували себе як цілком достойних кандидатів у архієреї чи принаймні вважали, що заслуговують на частину архієрейських почестей. Наприклад, Київський митрополит Тимофій скаржився у Синод на золотоверхо-михайлівського та пустинно-миколаївського архимандритів, які, як архієреї, їздили цугами, а треба було «по приличію їх і монастирей їх четверними». Перший з них так приїздив, за словами владики, навіть у катедрі, попри незначну відстань. Одного разу золотоверхо-михайлівський архимандрит Модест, їдучи на Поділ на спільне священнослужіння, випередив архієрея. Зустрічаючи здалеку сприйняли його поїзд за митрополичий і дзвонили удзвони, як перед владику, чим Модест ніби і сам хвалився²⁴. Тимофій також повідомляв у Синод, що золотоверхо-михайлівський архимандрит установив у монастирі під час входу до храму зустрічати його співом «Достойно», який завжди і виконувався поки настоятель із співслужачими молився²⁵. Таким чином, Модест уподібнював свій вхід до церкви з єпископським. Саме Чин зустрічі владики перед архієрейською літургією (облаченого в мантию та клобук) усім духовенством із винесенням на престольного хреста, що супроводиться дзвонінням, передбачає як один з елементів спів «Аксіон естін» («Достойно естъ»).

Зазначу, що ще попередник Тимофія (Шербаського), митрополит Рафаїл (Заборовський), «підіграв» почуття гідності київських настоя-

телів. Зокрема, саме він дозволив усім архимандритам їздити цугом²⁶. Цікаво, що у відповідь на звинувачення архієрея в уподібненні свого входу до церкви єпископському, Модест повідомляв про виконання співу «Достойно естъ» ще при настоятельстві у Золотоверхо-Михайлівському монастирі самого митрополита Тимофія (1739—1740рр.- М. Я.). Останній, утім, за словами відповідача, цей факт заперечував²⁷.

Як бачимо, є всі підстави пояснювати наявність білого клобука серед решти речей Сильвестра Ляскоронського заздалегідь підготовленим елементом митрополичого костюма. Однак доля розпорядилася інакше, і архимандрит не зміг не лише поповнити ряди митрополитів XVIII ст., а й потрапити до переліку братських настоятелів, яких перемістили на вищі ієрархічні шаблі.

Ще одним елементом ректорського костюма були ціпки (див. додаток 1). Вочевидь, це не архимандричі багато та урочисто прикрашені посохи, що використовувалися під час богослужіння та мали зберігатися у ризниці²⁸. Таке припущення підтверджує і назва, під якою ціпки внесені у реєстр, - «ліска». Зрозуміло, що палиці Сильвестра Ляскоронського не були також елементом, що характеризував світський чоловічий український костюм того часу, у якому ціпки, часто рублені, були постійними предметами²⁹. Проте від останнього, характерного для сильних світу цього, вони частково могли взяти смислове навантаження. У костюмах знаті ліски, мабуть, символізували високий соціальний статус, зображаючись у руках достойників навіть на портретах³⁰. За словами поета кінця XVII - початку XVIII ст. о. Івана Величковського, «средняго віку заживають люде жезла для поваги»³¹.

Наявність серед речей ректора лісок зумовлювалася, окрім згаданих резонів, ще і його архимандричим саном. Ціпки були символом цер-

²² Достатньо згадати хрестоматійні приклади, описані К. Харламповичем, що повторюються чи не у всіх узагальнюючих працях з історії Церкви того часу, про перебування за царювання Єлизавети Петрівни 34 українців на великоросійських катедрах, кількість яких, до речі, тоді (тобто коли робив кар'єру Сильвестр Ляскоронський) збільшили. У 1746 р. із 6 членів Св. Синоду 5, а у 1751 р. всі 9 архієреїв були українцями і т. д. (Див.: *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви.- К., 1998.-Т. 3 (XVIII-XX ст.).-С. 131, 133 та ін.)

²³ Братське настоятельство, що поєднувалося із ректорством, було у XVIII ст. одним з етапів на шляху кар'єрного зростання. Після нього, якщо не помирили в обителі чи не каралися за провини, переводилися на ієрархічно вищі послушання. Троє попередників Сильвестра Ляскоронського пішли «на підвищення». Двоє з них - Амвросій Дубневич і Сильвестр Кулябка - стали єпископами. (Див.: *Акты и документы.*- К., 1908.- Т. 4- С. 138-141.)

⁴ Российский государственный исторический архив (далі - РГИА).— Ф. 796.— Оп. 33.- Д. 117.- Л. 3 об.

⁵ Там само.-Л. 4.

⁶ Там само.™ Л. 18.

⁷ Там само.-Л. 19.

²⁸ Вже згадуваний опис ризничних речей Братської обителі 1786 р. фіксує в окремій рубриці 7 архимандричих посохів (ІР НБУВ.— Ф. 160.- Спр. 844- Арк. 11).

²⁹ *Стайеров К. К.* Нариси з історії костюмів.— К., 1978.- Ч. 1.— С. 172.

³⁰ Див., наприклад, портрет Данила Єфремова 1752 р.: *Белецкий П.* Украинская портретная живопись XVII-XVIII вв.- Л., 1981.-С. 107.-№97.

/ ³¹ *Величковський І.* Твори.- К., 1972.- С. 146.

ковної влади «началника» монастиря, як пастиря, над іночим «стадом». Після літургії, на якій відбувається Чин возведення в настоятелі, архієрей, подаючи ігумену чи архімандриту жезл, виголошує: «Прийми сей жезл, имже утверждей паству твою, да правиши яко и слово имаши отдати за ю, нашему Богу, во дни суда»³². Реєстр майна китаївського «началника» Ігнатія і перелік речей кирилівського архімандрита Кирила теж фіксують згадані знаки їх настоятельства (у варіанті «трость»)³³.

До необов'язкових та неспецифічних елементів ректорського костюма можна віднести «платки» (див. додаток 1). Щоправда, з реєстру не зовсім зрозуміле їх призначення, тому таке причислення до гардероба досить умовне. Відомо, що «платки» мали дуже широкий функціональний ужиток: жінки носили їх на голові та шиї, чоловіки - на шиї, всі - в руках та кишнях. Вони могли слугувати, наприклад, як рушники чи скатертини³⁴. «Платки» прикріплювалися, зокрема, на богослужбових архімандритих посохах³⁵. Зрештою, Сильвестр Ляскоронський міг взагалі ніяк не використовувати цей «аксесуар», особливо якщо взяти до уваги не свідоме його придбання, а надходження як плати чи гостинця за виконання священничих або якихось інших функцій. Відомо, зокрема, що у вересні 1735 р. ректор, член Київської духовної консисторії, отримав від ігумені Ладинського жіночого монастиря «фусту» і 1 рубель³⁶. Якщо ж припустити, що ректор таки послуговувався «платком», то очевидно, що не носив його на шиї, а міг використовувати як носову хустку.

Спробую задля порівняння, пам'ятаючи всі умовності та «але», поставити ректорський костюм Сильвестра Ляскоронського у ширший контекст. Такий спосіб уможливить вартісну оцінку вбрання та покаже місце її власника у соціальному просторі. Зрозуміло, що некоректно порівнювати набір одягу ректора із гардеробами представників інших соціальних верств за асортиментом - костюм, як відомо, є корпоративною

уніформою³⁷, а тим паче чернечий. Утім, універсальність деяких видів одягу, належність настоятелів монастирів (а отже, і братського) перед постригом до шляхти, козаків чи міщан, що могла певним чином оформити смак у тих елементах гардероба, що залишали право вибору, зрештою, «технічне» проведення паралелей (склад та якість і вартість матеріалу) не позбавляє порівняння певного сенсу. Слід також наголосити на індивідуальному боці такої компаративістики, який обумовлювався в першу чергу кількісною відмінністю гардеробів самих ректорів.

Спочатку зупинюся на порівнянні костюма Сильвестра за асортиментом, яке можна застосувати лише до таких елементів ректорського вбрання, як кафтан та шуба. Кафтан був на той час типовим елементом гардероба міщан та козацтва, тоді як шуби - лисячі, вовчі, ведмежі, рисячі та ін. — носила лише їх заможна частина³⁸. Посмертний реєстр майна військового канцеляриста Петра Стороженка 1748р. фіксує серед верхнього одягу, наприклад, 3 кафтани³⁹. Простільки ж згадується у тестаменті бунчукового товариша Федора Потребича Гречаного⁴⁰. В обох власників, окрім цього типу одягу, було ще додаткове верхнє вбрання - кунтуші, а про шуби згадок немає. У київського міщанина Йосипа Пасіки у заповіті теж зафіксований кунтуш, лисяче і вовче «футро» та кафтан⁴¹. Останній, як і шуби, був елементом гардеробів білого духовенства⁴².

Кількісне порівняння гардеробів ректора та представників інших соціальних верств є, до певної міри, малоінформативним показником. Зокрема, менша кількість одягу одного виду могла пояснюватися більшою кількістю іншого (наприклад, у козацької старшини відсутність шуб компенсувалася наявністю кількох кунтушів, при виготовленні яких використовували хутро). Слід пам'ятати і про суб'єктивний фактор - уподобання та можливості власника. Наразі не вдалося виявити описи вбрання інших ректорів Академії XVIII ст. для порівняння. Якщо ж проводити па-

³² Цит. за: Настольная книга.- С. 356.

³³ ЦДІАК України.- Ф. 128.- Оп. 2 мон.- Спр. 24.- Арк. 4; Ф. 127.- Оп. 1024- Спр. 2691.- Арк. 4. «Трость», але, вочевидь, без «пастирського» смислового навантаження, використовувалася й іншими «чиновними» монахами того часу (див., наприклад: Там само.- Ф. 127.- Оп. 132- Спр. 7.- Арк. 8).

³⁴ Доль І. Толковый словарь живого великорусского языка.- М., 1990.- Т. 3 (П).- С. 121-122.

³⁵ Див., наприклад: ІР НБУВ.- Ф. 160.- Спр. 844.- Арк. 22.

³⁶ Крыжановский Е. Киевская духовная консистория в XVIII веке // Киевские епархиальные ведомости (далі - КЕВ).- 1862.- № 15.- Отд. 2.- С. 516.

³⁷ *Dzjechińska H.* Cіało, strój, gest w czasach Renesansu i Baroku.- Warszawa, 1996.- S. 83-84.

³⁸ *Калашикова Н. М.* Одежда украинцев XVI-XVII вв.- С. 125, 129; *Матейко К. І.* Одяг // Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва.- Львів, 1969.- С. 20.

³⁹ Стороженки. Фамильный архив.- К., 1902.- Т. 1.- С. 76.- № XLI.

⁴⁰ ІР НБУВ.- Ф. 2.- Спр. 18616-18621.- Арк. 3-6.

⁴¹ ЦДІАК України.- Ф. 127.- Оп. 1020.- Спр. 1694.- Арк. 1-1 зв.

⁴² Бытовая малорусская обстановка в документах XVII-XVIII ст.- С. 352.

ралелі з Іншими київськими настоятелями, то слід відзначити схожість гардеробів за асортиментом. Більше для ілюстрації статусу ректора дасть «якісне» порівняння його костюма з гардеробами представників інших соціальних верств.

Весь верхній одяг Сильвестра Ляскоронського виготовлено із шовкових тканин чи хутра. Лише в одному шовковому кафтані підкладка була із крашенини (див. додаток 1). І одяг з хутра, і вбрання з шовку на той час склали гардероби заможних верств українського соціуму - козацької старшини та багатих міщан⁴³. Шовкові тканини взагалі аж до XVIII ст. були в Україні привізним крамом⁴⁴.

Як бачимо, якісне порівняння дозволяє стверджувати, що ректор був «своїм» серед представників привілейованих станів тогочасного соціуму. Окрім того, костюм Сильвестра Ляскоронського маркує його главенствующе місце в монастирській ієрархії. Гардероб настоятеля відрізнявся від вбрання «нечиновної» братії. Для порівняння: кирилівський ієромонах Герман Зубрицький мав при собі з верхнього одягу, коли був затриманий як втікач з обителі, чорний кафтан, підбитий полотном, та сіре, покрите мухояром, хутро. У реєстрі його власних речей з одягу згадується ще лише клобук⁴⁵. Отже, Герман мав лише одну рясу, що була на ньому.

Ректорське помешкання та келійні речі

Реконструюючи побутову обстановку Сильвестра Ляскоронського, мусимо пам'ятати, що йдеться про період після його звільнення з ректорства, а тому вона могла відрізнитися від часів професорства в Академії. За відсутності джерел для «чистого» дослідження залишається екстраполувати пізнішу інформацію на раніший час. Утім, виявлені матеріали все ж дозволяють вести мову про приміщення, де жив Сильвестр саме як ректор.

Керівник Київської академії, а отже, братський архімандрит, мав на території монастиря

«началническі» келії. Аж до 1780 р., коли Богоявленська обитель зазнала втрат від пожежі, вони були дерев'яними. Знищене вогнем помешкання настоятеля відбудували на тому самому місці, але вже кам'яним⁴⁶. Невідомо, в якому стані приміщення перебували за ректорства Сильвестра Ляскоронського, однак через десятиліття після його смерті інший «началник», Самуїл Миславський, повідомляв Київського митрополита про їх «...обветшалость» та потребу «не токмо починки, но и совсем уже вновь постройки...»⁴⁷.

Архімандрит Сильвестр займав три келії, однак, як свідчить інформація за зиму 1750-1751 рр., мешкав лише в одній. На той час у другій сторож вибив кахлі, що перешкождало опаленню приміщення, а третя взагалі не обігрівалася⁴⁸. Для порівняння: настоятель Пустинно-Миколаївського монастиря, ієрархічно першої з київських архімандрій, від 1762р. займав двоповерхові покої (знизу кам'яні, а зверху - дерев'яні), при яких була своя церква⁴⁹. Кілька приміщень мав видубицький настоятель. На 1776 р. ігумен Мелхіседек постійно навіть не проживав у Михайлівській обителі, оскільки одночасно був кафедральним настоятелем, але для його «приїзду» відводилося 3 «чулани»⁵⁰. Приблизно в той самий час у монастирі фіксується також дві ігуменські келії «о 12 покоях»⁵¹. Зрозуміло, що «пастирі іночого стада» мали привілейоване «житлове» становище порівняно з рештою братії. «Рядові» ченці мешкали, як правило, в одній комірчині (кожна келія могла складатися з одного приміщення, призначеного для проживання однієї особи, чи кількох комірчин, часто двох, у кожному з яких мешкала одна людина). Чиновна братія займала більшу площу. На 1776 р. у Видубицькій обителі по келіях з двома «чуланами» проживали духівник і еклезіарх⁵². Якщо проводити аналогії з помешканнями мирян, то слід зазначити, що проживання у кількох покоях або світлицях було у XVIII ст. ознакою побуту заможної частини городян⁵³.

У кожній із келій Сильвестра Ляскоронського знаходилася груба або піч, прикрашена кахлями.

⁴³ Калашикова Н. М. Одежда украинцев XVI-XVIII вв.- С. 113-114.

⁴⁴ Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах (за матеріалами XVIII ст.) // Народна творчість та етнографія.- 1972.-№4.-С. 55.

⁴⁵ ЦДІАК України.- Ф. 127.- Оп. 135.- Сир. 75.- Арк. 11.

⁴⁶ Там само.- Оп. 1020.- Спр. 5015- Арк. 39 зв.

⁴⁷ Там само.- Оп. 161- Спр. 134.- Арк. 9.

⁴⁸ РГИА.- Ф. 796.- Оп. 33.- Д. 117.- Л. 11.

⁴⁹ Географічні описи Києва та Київського намісництва 1775—1786 рр. // Описи Київського намісництва 70-80 років XVIII ст.— К., 1989.- С. 35.

⁵⁰ ЦДІАК України.- Ф. 130.- Оп. 1.- Спр. 622.- Арк. 1-2 зв.

⁵¹ Географічні описи Києва та Київського намісництва 1775—1786 рр.- С. 36.

⁵² ЦДІАК України.- Ф. 130.- Оп. 1.- Спр. 622.- Арк. 1-2 зв.

⁵³ Пляшко Л. А. Подорож до міста XVIII століття.- К., 1980.- С. 109.

Відомо, що в деяких обителях на Чернігівщині використовувалася система опалення в комбінації камін + груба⁵⁴. Розташування у житлових приміщеннях київських монастирів саме опалювальної печі із зеленими чи різнокольоровими калузькими кахлями засвідчує опис келій Києво-Печерської лаври 1788 р.⁵⁵

Реєстр речей Сильвестра Ляскоронського, що залишився після його смерті, дає можливість реконструювати його побут у Видубицькому монастирі. Беручи до уваги фізичний стан частини речей (зношеність), гірше, ніж попереднє, матеріально-грошове забезпечення, припускаємо, що за настоятельства у Братській обителі ректора оточували ті самі келійні речі.

Виконувати приватне молитовне правило архіандриту допомагали, мабуть, два чверткові образки на блятиках - Спасителя та Богоматері. На одній стіні келії, ймовірно, над ліжком, висів старий килим, другим воно накривалося⁵⁶. Слід зазначити, що у XVIII ст. килимарство в Гетьманщині набуло великого поширення, а килими виготовляли не лише на новозаснованих фабриках (наприклад у Батурині, с. Черняхівці), окремими ремісниками, а й ченцями в монастирях, їх побутове застосування було різноманітним. Окрім двох згаданих у Сильвестра способів використання, килимами накривали ослони, столи, скрині, підлогу, сани, труни і т. п."

Зі зрозумілих причин реєстр ректорського майна не фіксує меблів - вони не були власністю Сильвестра Ляскоронського. З інших джерел відомо, що в Братському монастирі у помешканні архіандрита був стіл (документ принагідне повідомляє про читання за ним книги)⁵⁸ та єдине ліжко («ложко»)⁵⁹. Останнє закривалося квітчастим полотняним пологом, що кріпився на спеціальному залізному «інструменті». На ліжку лежав обтягнутий зеленим сукном матрац, подушка «шкурятяна» та шість подушечок. Сильвестр Ляскоронський також мав дві перини, два простирадла та дві «вибойчані» ковдри (одна стара, інша - «крайне обветшалая»)⁶⁰. Цілком можливо, що для накривання використовувала-

ся ведмежа шкура. Характер її опису в реєстрі («медвид») не дає змоги чітко визначити функціональне призначення. Вірогідно, вона могла також лежати на підлозі у келії. Про вживання іншого хутра - двох невичинених «лисиц»⁶¹ - теж залишається лише здогадуватися. Ймовірно, це були неоформлені у виріб заготовки.

Серед ректорського майна згадуються дві зелені тафові «запони», що могли слугувати шторами. Трирукомийники (одинциновий настінний та два мідні), два рушники і напівчверткове дзеркало забезпечували Сильвестру Ляскоронському дотримання найелементарнішої особистої гігієни.

Одним з елементів «меблів», на який могли вішатися, зокрема, рушники, була жердина із олов'яними гайками («шестка з шрубками цинкованими»)⁶². Традиційними для житла XVIII ст. були скрині. Ректор теж мав одну більшу для зберігання книг та меншу (скриньку), що зафіксована в описі порожньою. Так само нічого не зберігалось і в «бавулі»⁶³.

Якщо керуватися логікою сучасної людини, не завжди-доречною для опису реалій 250-літньої давності, то можна твердити про чітку функціональність ректорських келійних речей, серед яких не було нічого надто дорогого та зайвого, окрім, хіба, аж трьох рукомийників та покриттів на стіл. Достатньо велика кількість останніх (4 ска-тертини (з них 1 «шльонська», 1 «московська», 1 «проста») та 6 «шльонських», 2 «московських», 1 квітчастої гарусної «салфет»))⁶⁴ пояснюється, ймовірно, тією ж причиною, що й наявність значної, як для однієї людини, кількості посуду - потребою прийому гостей, про що згадаю далі. «Ведмид», малий та «витертий гораздо», що свідчив радше про давніші кращі часи його власника, після смерті Сильвестра вже коштував 1 рубель 55 копійок: на 55 копійок дорожче, ніж «крайне обветшалая», та на 75 копійок дешевше, ніж «стара», ковдри⁶⁵.

Порівняння з матеріальним оточенням сильних світу мирян теж підкреслює не надто багатий побут ректора. Проте якість окремих речей (наприклад, запон із шовкової тканини, салфе-

⁵⁴ Пляшко Л. А. Вказ. праця.- С. 115.

⁵⁵ Балакін С, Деякі підсумки охоронних археологічних досліджень на території Києво-Печерського заповідника у 2001 році // Нові підсумки досліджень пам'яток козацької доби в Україні. Збірник наукових статей.- К., 2002.- Вип. 11.- С. 97-98.

⁵⁶ ЦДІАК України.- Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр. 873- Арк. 3 зв.

⁵⁷ Запаско Я. П. Килимарство // Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва.- Львів, 1969.- С. 24-25.

⁵⁸ ІР НБУВ.- Ф. 301.- Спр. 221 п.- Арк. 342.

⁵⁹ РГИА.- Ф. 796.- Оп. 33.- Д. 117.- Л. 5 об.

⁶⁰ ЦДІАК України.- Ф. 127.- Оп. 1024- Спр. 873.- Арк. 3 зв., 51 зв.

⁶¹ Там само.- Арк. 4.

⁶² Там само.- Арк. 6.

⁶³ Там само.- Арк. 4.

⁶⁴ Там само.- Арк. 3.

⁶⁵ Там само.- Арк. 51 зв.

ток, шитої золотом і сріблом «звізди» із закладками до книги) не свідчить про Сильвестра Ляскоронського як про носія ідеалів чернечого життя перших століть існування монашества і може розцінюватися аргументом на користь тези про неможливість як наслідок не надто сприятливих життєвих обставин.

Ще дві внесені у реєстр речі - бляшаний лівер та великий мідний вибілений тазок - залежно від сфери їх застосування можна вважати вже й кухонним начинням.

Кухонне начиння

Сильвестр Ляскоронський не лише мав сяке-таке начиння, необхідне для приготування їжі, а й володів достатньо великим набором посуду для вживання страв, а надто - напоїв (див. додаток 2). Потреба у такій кількості різноманітного начиння була обумовлена загальноприйнятою тогочасною практикою, що передбачала приготування їжі для настоятеля окремо від братської поварні та споживання її поза спільною трапезою⁶⁶. Зрозуміло, що ігумен чи архимандрит куховарив не сам. Цей обов'язок міг виконувати хтось із прислуги-мирян, яких настоятель подеколи мав кілька. Наприклад, видубицькому ігумену Гавриїлу Леопольському в 1746 р. прислужувало троє світських «служителів»⁶⁷. Завдяки скарзі студента-ритора Антона Гонтковського на ректорського келейника Дороша (1750 р.) за побой до нас дійшло не лише ім'я останнього, а й характеристика як любителя спиртного, через що кількаразово наказувалося «его... не упоювать»⁶⁸. Вже перебуваючи у Видубицькій обителі, Сильвестр Ляскоронський мав іншого «служителя» - Дем'яна Козмовича⁶⁹.

Наявність у Сильвестра Ляскоронського цілих наборів одного й того самого найменування посуду для пиття засвідчує, що ректор не завжди трапезував самотньо. Як і кожен інший настоятель, він міг частувати за своїм столом поваж-

них гостей обителі або розділяти їжу з кимось із запрошеної братії. Підтверджена джерелами практика проведення богословських диспутів початку XIX ст. засвідчує, що словесні баталії завершувалися банкетом у ректора, в той час як філософські - у префекта⁷⁰. Взагалі, настоятельство, зокрема й у XVIII ст. (а надто сполучене з ректорством), вимагало публічності, що в свою чергу передбачала прийом гостей. Архимандрит Києво-Печерської лаври Зосима Валькевич зазначав у заповіті про зароблене «от трудов и звания» грошове «имение», що без нього «в здешнем публичней месте (у монастирі.—М. Я.) обойтись крайне было невозможно»⁷¹. Відповідаючи у лютому 1754р. на пропозицію Тимофія (Щербацького) стати настоятелем Ніжинського монастиря, передану через консисторського писаря, Сильвестр Ляскоронський між іншим сказав: «Туда де на архимандрие разві кто не знает, то поохотился б, а я де уже знаю, я был там. И тим де такое беспокойство, что всякого дни у келии двери не зачинаются, то гости какіе, то поміщики приходят, а все де надобно хлопотатся, то принимают их»⁷².

Промовисті ілюстрації публічного статусу духовенства (і не тільки вищого) наводяться у журналі «оказій и церемоній» 1722 р. при дворі Івана Скоропадського, що його вів старший канцелярист Військової канцелярії Микола Ханенко. Під час перебування у Москві гетьмана візитували не лише світські можновладці, а й приходили «бавитися дискурсами» різного «рангу» духовні особи — українці, вихованці Київської академії, що на той час виконували у Росії різні послушання⁷³. Коли Ханенко, вже генеральний хорунжий, відвідував у 1730 р. Київ, то поряд зі світськими персонами гостював і в настоятелів обителі⁷⁴.

Частина ректорського посуду могла використовуватися для зберігання якихось припасів у келії, зокрема пляшки, що слугували не лише для рідких, а й для сипких продуктів⁷⁵.

⁶⁶ Втім, на власний розсуд настоятель міг харчуватися приготуванним на загальній кухні. Саме так чинив сучасник Ляскоронського пустинно-михайлівський архимандрит Назарій (див.: Там само.- Ф. 127.- Оп. 139.— Спр. 18,— Арк. 8-8 зв.).

⁶⁷ Там само.- Ф. 130.- Оп. 1- Спр. 29.- Арк. 3.

⁶⁸ Акты и документы.- К., 1904.-Т. I (1721-1750 гг.).-Ч. 1.- С. 422-423.

⁶⁹ ЦДІАК України.- Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр. 873.- Арк. 96.

⁷⁰ *Титов Ф. И., прот.* Киевская академия в эпоху реформ (1796-1819 гг.).— К., 1912.— Вып. П.— С. 102.

⁷¹ ЦДІАК України.- Ф. 128.- Оп. 1 грам.- Спр. 74.- Арк. 1.

⁷² Там само.- Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр. 873.- Арк. 93 зв.

⁷³ *Ханенко Н.* Диариуш или журнал, то есть повседневная записка, случающихся при дворе ясновельможного, его милости, пана Иоанна Скоропадского, Войск всепресветлейшого его императорского величества, Запорожских обоих сторон Днепра гетмана, оказій и церемоній, тако ж и в Канцелярии войсковой отправусмых дел, наченный 1722 году, и оконченный в том же году, по преставлении и погребении помянутого ж гетмана ясновельможного Иоанна Скоропадского, в месяце июле.- М., 1858.— С. 18 та ін.

⁷⁴ *Дневник генерального хорунжого Николая Ханска (1727-1753 гг.).- К., 1884.- С. 13-14.*

⁷⁵ *Коваль В.* Слово о бутылке (попытка исторического исследования) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Збірник наукових статей.- 2002.- № 11,- С. 78.

Слід зазначити, що у XVIII ст. атрибутом добробуту вважався посуд, виготовлений зі срібла⁷⁶. Якщо міряти достаток Сильвестра за цією шкалою, то доведеться наголосити на його скромності — ректор мав лише одну срібну чарку (див. додаток 2). Втім, матеріал іншого начиння та його кількість не дозволяє однозначно висловлюватися про велику скромність цього сегмента «матеріального світу» архімандрита.

Ректорські прибутки

Реконструкція світу речей ректора Сильвестра буде неповною, якщо залишити осторонь розгляд питання спроможності його формування. Проте відразу зазначимо, що провести чітку калькуляцію прибутків та витрат архімандрита не вдалося через погану збереженість архіву Богоявленського монастиря та документів Академії за XVII - першу половину XVIII ст. Утім, проведення паралелей із настоятелями інших київських монастирів, існування кількох джерел отримання матеріальних благ дозволяє стверджувати навіть без конкретних відомостей, що ректор уповні мав можливість накопичувати кошти та витратити їх на розкішні речі.

Найпершим джерелом матеріального забезпечення ректора залишалися ті «духовні хліби», що їх надавало одночасне посідання богоявленського настоятельства. Як і кожен чернець у монастирі, братський настоятель користувався із прибутків обителі: забезпечувався харчуванням та помешканням, своєю (найбільшою) порцією від грошових надходжень, а також міг брати участь у поділі необхідного і прийняттого саме для його сану одягу.

Добре відомо, що Братською обителлю викладачам Академії забезпечувалася «порция съестная и питейная то ж, что и прочей монастырской братии, с того ж одного котла поваренного и с той же одной питейной бочки, да дрова даются на топление печей по промоции»⁷⁷. Втім, недоцільно конкретно прораховувати натуральні прибутки ректора - настоятель як повноправний управитель монастиря завжди мав можливість

скористатися його коморами для своєї потреби. Окрім того, за настоятельства Сильвестра Ляскоронського ситуація могла бути іншою. Принаймні незадоволені його керівництвом ченці повідомляли митрополиту про таку нужду в обителі, що «для дневной пищи потребное с базару на віру занимается», а платити потрібно було навіть за те, що мало поставляти монастирське господарство⁷⁸. Однак не варто перебільшувати вплив на «споживчий кошук» Сильвестра зазначеного стану речей. Відомо, що ще в жовтні 1750 р. ректор отримував до столу монастирські пиво та мед⁷⁹, а до самого відсторонення від управління обителлю наказував плісецькому городничому присилати в келію крупу, свіже масло, «в्याлий» сир⁸⁰. Лише внаслідок конфлікту з архієреєм Сильвестр був позбавлений білого хліба, що для нього щодня на одну копійку закуповував монастир⁸¹.

Грошові надходження братського архімандрита поповнювалися не лише шляхом отримання частки від поділу подавань, а й із щорічних «вінечних» прибутків Києво-Подільської протопопії (письмовий «вид» на шлюб тут давав ректор). Гроші за «вінечні пам'яті» Сильвестр Ляскоронський отримував аж до 1751 р., коли йому внаслідок конфлікту з архієреєм заборонили їх давати⁸². Суму останніх, що не була сталою, встановити не вдалося.

Окрім прибутків, отриманих за рахунок монастиря, ректори мали грошові та натуральні надходження, які можна лише перелічити, але не вдається встановити їх загальний розмір. Серед таких одним із джерел отримання постійних, втім, невстановленої величини та частоти матеріальних благ у формі гостинців-подарунків було членство (за окремими винятками) настоятелів Братського монастиря в присутствії Київської духовної консисторії⁸³.

Ректор Київської академії XVIII ст. мав прибутки від виконання священничих обов'язків поза монастирським храмом (у конгрегаційній церкві⁸⁴, на храмовому святі в іншій обителі тощо), а також отримував нагороду за певною таксою за проповідування в катедральному храмі⁸⁵. Не слід

⁷⁶ Бурак Л. Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу // Соціум. Альманах соціальної історії.— 2003.— № 2.— С. 199.

⁷⁷ ІР НБУВ.— Ф. 301.— спр. 220 п.— Арк. 4 зв.

⁷⁸ ЦДІАК України.— Ф. 127.— Оп. 147.— Спр. 35.— Арк. 1, 19.

⁷⁹ Акты и документы.— Т. 1.— Ч. 1.— С. 422.

⁸⁰ ЦДІАК України.— Ф. 127.— Оп. 147.— Спр. 35.— Арк. 5.

⁸¹ РГИА.— Ф. 796.— Оп. 33.— Д. 117.— Л. 11 об.

⁸² РГИА.— Ф. 796.— Оп. 33.— Д. 117.— Л. П.

⁸³ Крыжановский Е. Киевская духовная консистория в XVIII веке // КЕВ.— 1862.— Отд. П.— № 15.— С. 514-515.

⁸⁴ ЦДІАК України.— Ф. 127.— Оп. 1020.— Спр. 2781.— Арк. 5 зв.

⁸⁵ Голубев С. Т. Киевская Академия в конце XVII и в начале XVIII ст.— К., 1904.— С. 17.

також забувати про персональні пожертви «началнику» обителі»⁸⁶).

Із усього вищевикладеного, попри значні неясності, можемо зробити висновок: враховуючи тогочасні ціни, що ректор жив небідно, а забезпечуючись харчами, житлом, паливом за рахунок монастиря, міг задовольнятися грошовими прибутками. Більше того, як свідчать заповіді київських настоятелів, вдавалося накопичити пристойні суми (вже згадувалося про 1200 рублів кирилівського архимандрита Кирила).

У випадку з ректором Сильвестром, утім, не вдалося оцінити здатність до накопичення коштів - після смерті Ляскоронського грошей при ньому не виявили⁸⁷. Києво-подільський міщанин Петро Кравець повідомляв, що архимандрит зберігав свої заощадження у Печерській лаврі, але невідомо, скільки і в кого. Проте судовому писарю, посланому туди для їх пошуку, лаврські намісник та типограф заявили, що про гроші нічого не знають та не чули⁸⁸. У чинний нині річний опис справ духовної консисторії по місту Києву за 1754 р. (ЦДІАК України) № 9 внесено підзаголовок «О смерти Киево-Выдубицкого монастыря архимандрита Сильвестра с представлением описи о вещах оставшихся по смерти оного архимандрита». Однак ця 129-аркушна справа не може прояснити ситуації, оскільки значиться вибулою.

На завершення слід зазначити, що реконструкція матеріального оточення ректора Київської академії ставить ще одне важливе запитання: як у XVIII ст. чернець дотримувався одного із обітів - убогства - і який сенс у нього вкладався?

На прикладі формування світу речей Сильвестра Ляскоронського простежується маркер соціального статусу та зумовленої ним соціальної ролі.

Однак проблема убогості/достатку чернецтва потребує глибших студій. Конкретніше можемо сказати про ставлення до багатства та бідності серед мирян. За спостереженнями Маргарити Корзо, яка досліджувала тлумачення притчі про Багатого та Лазаря в рукописних учительних Євангеліях XVII ст., достаток не вважався гріхом, попри те що бідність більше відповідала новозавітним моральним принципам. Багатством, утім, потрібно було правильно розпоряджатися, пам'ятаючи про роздачу милостині⁸⁹. Аналогічно про капітали та убогість висловлювався св. Димитрій Ростовський⁹⁰. Бідності традиційно (відповідно до євангельських настанов) віддавалася перевага над великим достатком не лише в текстах такого високого жанру, як проповіді, а й у художніх (віршованих) творах другої половини XVII - початку XVIII ст., де багатство вважається чинником, що ускладнює спасіння душі⁹¹. Проте конкретизація та прискіпливіший розгляд таких констант вносить у їх розуміння певні корективи в дусі згаданих тлумачень із рукописних учительних Євангелій. Зокрема, убогість теж осуджується, коли є наслідком ледарства⁹². Відтак антипод бідності - достаток як результат праці - не вважається гріхом. Поділ людей на багатих та бідних закономірний і є наслідком Божої волі, більше того - Бог нагороджує небесним царством заможних, які співчують убогим⁹³. Взагалі, про багатство найчастіше мовиться із негативним акцентом тоді, коли його супроводжує скнарність⁹⁴.

⁸⁶ Див., наприклад, про присилку 1 рубля у 1734 р. видубицькому ігумену, що супроводжувалася проханням поминати померлу: ЦДІАК України.- Ф. 130.- Оп. 1.- Спр. 14 а.- Арк. 1.

⁸⁷ Описание документов и дел, хранящихся в архиве Святейшего Правительствующего Синода.- СПб., 1912.- Т. XXXIV (1754 г.).- Стб. 383. Сума 79 рублів 6 і 2/4 копійки, за яку продали частину майна Сильвестра Ляскоронського (див.: ЦДІАК України.- Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр. 873.- Арк. 51-51 зв.), не є показовою: по-перше, продавали вживані речі, по-друге, не обов'язково за всі з них архимандрит свого часу платив із власної кишені.

⁸⁸ ЦДІАК України.- Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр. 873.- Арк. 5-5 зв.; РГИА,- Ф. 796.- Оп. 35.- Д. 424.- Л. 140 об.-141.

⁸⁹ Корзо М. Рукописные учительные Евангелия из собраний ЛНБ в традиции церковно-учительной литературы Речи Посполитой XVII века. Толкование притчи о Богаче и Лазаре // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та проблема створення інформаційного банку даних. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20-21 вересня 1996 року.-Львів, 1999.-С. 302-310.

⁹⁰ Шляпкин И. А. Св. Димитрий Ростовский и его время (1651-1709 гг.).- СПб., 1891.-С. 401-404.

⁹¹ Див., наприклад, вірші «О убогом и богатом, молящимся в церкви» та «За богатством... люде удавались...» Івана Величковського: *Ведичконський І.* Твори.-К., 1972.-С. 130, 142.

⁹² Там само.-С. 142-144.

⁹³ «...Л подобно то так Бог восхотіл издавна:

що поставил чловска чловску неравна.

Бо если б праве могли всі богатыми быт:

То нікому было бы и хліба робит». У кн.: *Клішентій Зіновій.* Вірші. Приповіді посполиті.- К., 1971.- С. 81.

⁹⁴ Див., наприклад, вірш Лазаря (Барановича) «Один багатий, на другому лати» («...В землі багатий срібло-злото криє, Старцю шеляга дати він жаліє...») у кн.: Аполлонова лютия. Київські пости XVII-XVIII ст.- К., 1982.- С. 65.

Документи XVIII ст., що фіксують суперечки та судові розбори, теж загалом не свідчать про негативне сприйняття соціумом матеріального достатку чернецтва. Вони говорять про за-судження недостойно! поведінки монахів (зокрема пияцтва, перелюбу тощо), містять скарги на іноків за образу честі, порушення права власності на маєтності, але не заторкують чернечих одягу, келії чи трапези. Зовсім самотньо на цьому тлі виглядає позиція Григорія Сковороди. Згідно зі словами його біографа, Григорій Савич, який захоплено розповідав про духовне благочестя давніх киево-печерських монахів, неодноразово ганив сучасне йому іноцество і, зокрема, якраз за надмірності у побуті. На пропозиції самотньому прийняти чернецтво філософ нібито відповідав: «їжте жирно, пейте сладко, одівайтесь мякко и монашествуйте!» Потім цілком у душі іночих ідеалів додавав: «А Сковорода полагаєт монашество в жизни нестяжательной, малодовольстви, воздержности, в лишении всего ненужного...»⁹⁵ Однак Григорій Савич сприймався принаймні як дивак, або його погляди взагалі відкидалися представниками чернечого чину⁹⁶.

«Практика вмирання» київських настоятелів, зокрема, й братських, і взагалі ченців XVIII ст. показує нам інший приклад ставлення до матеріальних благ - добрим жестом було заповідання накопиченого майна та грошей (часом досить значних за розміром та сумою) для посмертної роздачі церквам, монастирям, убогим та ув'язненим тощо. Досить часто розподіл мав місце ще наприкінці життя власника⁹⁷, і, таким чином, на останній суд інок ставав убогим та смиренным. За життя сприйняття власного добробуту було іншим, принаймні серед більшості монашества (з XVIII ст. маємо вкрай мало прикладів, що заперечують таке припущення). Ставлення до іночих матеріальних благ «зсередини» найкраще проілюструвати, процитувавши одного з представників чернечого чину другої половини

XVII — початку XVIII ст. ієромонаха Климентія Зіновієва:

Было то негдыс чернцам нищо не надобно:
а тепер все потреба такожде подобно.
Бо и чернцеві также хочется шо міти:
хочаи то и не жона в него и не діти.
Еднак и чернцу встыдно голому ходити:
тылко як ніт ничого мусіт хоч просити.
Бо чернцов голых зовут опіяками болш:
або нецнотливими то еше и наигорш.
Мовят же недармо той ничого не маєт...

І як свіцким, не добро: на світі голышам:
так же то и чернцам сыротам побідашам.
І голых и прышелцов часом не приимают:
хоч бы и ремесник був, проч высылают.
І так милый Бже, всім убогим не добро:
а котрыи много всего мієт тому добро...⁹⁸

Відомі реєстри майна, статус монастирських «начальників» у соціалній ієрархії, зрештою, майже повна відсутність «подразнень» мирян на ігуменський та архімандричий побут промовляють на користь нормальності та природності саме такого «матеріального оточення» настоятелів, зокрема й братського. Еволюцію сприйняття чорним духовенством світу речей проілюструє приклад іншого ректора вже Київської духовної академії початку ХХ ст. єпископа Сильвестра. До посмертного переліку рухомого майна владики внесено 2 панагії, 1 поношена митра, 3 хрести (з них один - на клобук - діамантовий, що було обов'язковим), 100 релігійних брошур та книг, 3 ікони, хутрянну шубу, пояс, палицю, 2 шовкові рясни, портфель для паперів, кишеньковий золотий годинник та залізне ліжко". Скромність матеріального оточення єпископа Сильвестра, відомого своєю благочинністю, особливо підкреслює факт наявності у нього значних грошових сум - на різних рахунках Київської контори державного банку владики зберігав 21 781 рубль 61 копійку¹⁰⁰.

⁹⁵ Жизнь Григорія Сковороды // *Сковорода Г.* Повне зібрання творів у двох томах.-К., 1973.-Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі.- С. 447, 456 та ін.

⁹⁶ Недоречно аналізувати під кутом зору сприйняття «матеріального світу» ченців відомі твори «Плач київських монахів» та «Прибавок к плачу київських монахів» як такі, що, ймовірно за все, походили не зі світського, а з монашого середовища і, вірогідно, склалися персонально зацікавленою у критиці особою (див.: *Каманин И.* Плач Киевского лаврского Иеремии конца XVIII века // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца.— 1907.- Кн. XX.- Вып. 1.— Отд. 2.- С. 16).

⁹⁷ Так вчинив, наприклад, золотовсрхо-михайлівський архімандрит Модест Стефанович (†1768р.; див.: ЦДІАК України.- Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр. 1831.- Арк. 1 зв.).

⁹⁸ *Климентій Зіновієв.* Вірші. Приповісті посполиті.- К., 1971.- С. 93-94.

⁹⁹ ІР НБУВ.- Ф. 160.- Спр. 1872.- Арк. 3-3 зв.

¹⁰⁰ Там само.- Арк. 1, 5-5 зв.

Костюм ректора

Таблиця

Гардероб

Назва елемента	Коментар	Фізичний стан та вартість
Клобук білий флеровий	Клобук (шолом спасіння і покрив послушання) - головний покрив монаха, що складається із камілавки (циліндра з обрізаними боками) та крепа (мафорія, омофора). Флер - рідка прозорувата тканина, найчастіше шовкова.	Не зазначені
Ряса «завоїніна», покрита білокосом	Ряса (одяг смирення) - верхній широкий прямий одяг (інколи де-що звужений у поясі), що покривав усе тіло від шиї до п'ят, з великими рукавами, що розширювалися від половини руки; у рясі грецького зразка ширина рукавів однакова від початку до кінця. Завойчате хутро - із завойок (завоек - зашийок, загривок), частина хутра із задньої частини шиї. Білокос - шовкова тканина з лямованими квітами по білому або червоному полю; мала великий попит в Україні.	«Гораздо ношена», 12 рублів
Ряса гризетова чорна, підшита блакитною китайкою	Гризет - тонка гладка шовкова тканина, різновид попліну (тонкої імпортової тканини на шовковій основі). Китайка - різновид китайської бавовняної тканини, тонкого, часто лошеного, бавовняного полотна, пофарбованого у яскраві кольори.	«Ношена», 15 рублів
Ряса штофова чорна, підшита чорною китайкою	Штоф - дорога шовкова тканина з розводами, що використовувалася, як правило, для пошиття жупанів, кунтушів тощо.	«Ношена», 12 рублів 26 копійок
Ряса канаватова чорна, підшита зеленим бугасом	Канават - вид шовкової тканини (можливо, з візерунками) східного виробництва.	«Весма ветха», 4 рублі 60 копійок
Кафтан гризетовий вишневий, підбитий чорною крашеною	Кафтан - верхній одяг із довгими, вузькими знизу рукавами, часто надрізаними і заочеченими доверху (обшлаг), що застібався спереду на шнурові петлі, був стягнутий у талії, мав стоячий чи відкидний комір і дві вертикально прорізані кишені (в Україні - різновид свити). Крашена - однотонна набивна тканина.	Не зазначені
Кафтан штофовий вишневий		«Гораздо ношений», 4 рублі
«Волки», покриті мамсою		Зношені, мамса стара, 3 рублі 55 копійок
«Лиси», покриті канаватом		Старі, канават зношений, 6 рублів 35 копійок
Рукавець накладений бархатом і опушений куніцями		Не зазначені
Пояс напівшалевиї зелений «малой руки»		Старий

«Ліски»

- Ціпок («ліска») із турецького проса під білою кісточкою;
- Ціпок («ліска») фініковий із срібно-позолоченим наверхам великий (проданий за 2 рублі);
- Ціпок («ліска») очеретовий із фініковим наверхам.

¹⁰¹ Інформацію для додатків взято з: ЦДІАК України.— Ф. 127.- Оп. 1024.- Спр. 873.- Арк. 3—4, 51-51 зв. У додатку 1 для коментування використані: *Горобець В.* Назвитканин та одягу в українських джерелах (за матеріалами XVIII ст.).- С. 57; *Даль В.* Толковий словарь живого великорусского языка.- М., 1989.- Т. 1 (А-З).- С. 561; М., 1991.- Т. 4 (Р-В).- С. 536; *Калашникова Н. М.* Одежда украинцев XVI-XVIII вв.- С. 128; *Настольная книга.*- С. 111-117; *Христианство.- М., 1995.- Т. 2 (Л-С).*- С. 147, 497. У додатку 1 не відображено інформації про хрести Сильвестра Лякоронського.

«Платки»

- «Платок», шитий золотом і сріблом на червоному *гредитурі*;
- «Платок», шитий золотом і сріблом із шовком на блакитній тафті [тонка шовкова тканина з полиском, у пітканні нагадує полотно];
- «Платок», шитий золотом і сріблом із шовком на ясночервоній («алой») тафті (2 рублі);
- «Платок» патеричний великий, шитий золотом і сріблом на жовтій тафті (рублі 50 копійок);
- «Платок», шитий золотом і сріблом на червоній тафті (80 копійок).

Додаток 2

Кухонне начиння

- Таці цинові (цина - олово) дві, велика та мала;
- Таця («подносик») бляшана мальована;
- Стаканчики винні кришталеві, чотири великих і три менших;
- Кубки кришталеві, великих два, менших два;
- Чарки дві;
- Чарка срібна одна;
- Чарка мідна побілена одна;
- Чашки фарфорові сім пар;
- Чашки червоні горіхові п'ять;
- Кварти фарфорові дві;
- Мисочка дерев'яна чорна «покошувана»;
- Полумисків шість;
- Тарілок шість цинових;
- Чайники фарфорові маленькі два;
- Чайник із кришкою циновий;
- Чайник мідний;
- Кофейник мідний великий;
- Кофейник мідний жовтий малий;
- Цукорниця мідна жовта;
- Солениць кришталевих малих чотири;
- Ківш (коряк) мідний;
- Лівер (прилад для набирання рідини) бляшаний;
- Діжечка/кухва («кадулничка») мідна;
- Таз мідний побілений великий;
- Шальки мідні та «полфунта до ніх»;
- Коробка («пуздерко») із кришталевими пляшками;
- Коробка («пуздерко») проста із чотирма синіми пляшками;
- Коробка («пуздерко») проста із чотирма простими зеленими пляшками;
- Коробка («пуздерко») проста із чотирма великими і трьома малими пляшками;
- Ступка із макогончиком («можчир з тлучком маленькій»);
- «Паповка» мідна із кришкою;
- «Фаерка» («przenośny piесук»¹⁰²) мідна.

M. Yaremenko

«THE MATERIAL WORLD» OF THE ACADEMY RECTOR IN THE MIDDLE OF 18th CENT. (ON EXAMPLE OF ARCHIMANDRITE SYLVESTR LIASKORONSKY)

The article is devoted to reconstruction and explanation of the material surroundings of Kyiv-Mohyla academy rector, one of the church's intellectuals, in the middle of 18th cent.